

Szemes Péter

Értékek köztársasága

● Szokolczay Lajos *Valóságlátomás* című könyvéről

A posztmodern „kecskebukáit” díjazó korunkban különleges megbecsülést érdemel minden olyan alkotó, aki a maradandó, örök értékek, a mulékony divat ellenében a hagyományok tisztelete és megbecsülése, a túltengő „szabadossággal” szemben az egy nemzet, az édes haza, a megtartó anyanyelv védelmében tör lánzsát. E sajnálatosan kevesek közé tartozik az egyetemes magyar kultúra és művészet szolgálatát vállalt misszióknak, életfeladatnak tekintő irodalomtörténész-kritikus, az utat mutató, eligazodást segítő lámpásként világitó szellemű Szokolczay Lajos. Akinek – noha magamagát képezte akadémikus emberré – minden sora, amellet, hogy erkölcsi minta, tanít, és gyönggyé formáltságában gyönyörködtet is. A horatiusi szentenciának megfelelően: szépség és lélekemelő rend csendül ki legutóbbi kötete, a *Valóságlátomás* a hanyag elegancia mögött biztos kézzel felépített esszéiben is. Melyekben a személyes érdeklődésen, a szövegek örömein túlmenően egy markáns „didaktikus” cél is megjelenik: a kánon felkentjei által „másik”-nak nevezett, valójában az egyetemes szerves és értékes részét képező, *nemzeti* irodalom, művészet és művelődés nagy teljesítményeinek felmutatása, az értő figyelem. Üzenet-értékű 56 írása (e mágikus dátumra-számra Szokolczay Lajos több kedves költője alapozott kötetkompozíciót), értük-szólalása, világosan nyilvánítja a vallott és vállalt közösséget, míg az azokat összefogó egységek négyességében a még korántsem záruló, ám lassan gyémánttá kristályosodó (keménységű, csiszoltságú) saját életművön kívül a figyelem teljességre-törekvését és a szerzőt választott sorsosaival együvé szervező elv általános érvényességét is megláthatjuk.

A *Múltban a jövő* esszé-ciklus nyitányaként – a termékenyítő hagyományhoz nyúlva – a váradi *A Holnap* antológiák és a Nyugat kapcsolatát vizsgálja (*Két „forradalmi láz”*), különös tekintettel Ady szerepére, akinek poéziséről egy fiktív diáklevelet is rögtönöz (*Miért szeretem Ady költészetét?*). A magyarság megmaradásáért vívott harc két órát álló példaképét – egyúttal az etikai mércévé válás két magatartásformáját – mintázza a nagy előd vértetét az igazságban fogant védekezéshez magára öltő Kós Károlyról és a stószai magányból lázas szavát emelő Fábry Zoltánról rajzolt ket-tősportréban (*A helytállás módozatai*), hogy aztán – kitérítve a kört – nagy ívű (egy-egy önálló kötet érdemlő) munkában vegye számba az „idegenbe” szakadtak legjavát (*Ötágú síp*), kitérve sajátos önazonosság-tudatuk alakulására is (*Kettős kötődés?*), illetve a Trianon-trauma izzó parazsait líratörténetünkben (*A csonkaság emlékhelyei*). Amint a szétszórattatást az illyési sípok össz-hangjátékával kísérli orvosolni, másik újabb nemzeti tragédiánkat, 56 gyilkos „toroksebét” a legyőzöttek győzők áldozatának megemelésével, s a helyettük szóló szabadság-szavak fortissimojával, felerősítésével (*Hősök egy hős nélküli korban, Soha vér nem folyt még ily ártatlanul*) balzsamozza. De éppily értékőrző gondoskodással, vigyázó szeretettel fordul a hitben fogant nyelv felé is, legyen szó a „néprajz poétája” archaikus népi ima-gyűjteményéről (*Erdélyi Zsuzsanna varázslatai*), vagy Tűz Tamás és Fáy Ferenc Keresztút-költészetéről (*Mi lesz harmadnapon!*), a karácsonyló versek csillagfényéről (*Üdvöz-lég, titkos Eljövő!*), katolikus líránk bérceiről („*Arannyal s égi késsel*”), végül a teljesség felé nyúlva: a magyar művészet egészét átható szakralitásról (*Valaki jár a fák hegyén*). Mintegy átvezetesként a következő egységhez, két medália is helyet kapott itt: a szép és igaz szavú Móricz, a szellem szolgálatosa (*Móricz-kard*), és az erkölcsével földalatti Napként is világitó Szerb Antal (*Élő fáklya – Szerb Antal*) arcképe.

A *Lét és nemlét* darabjaival – az ellobbanó étellel szemben a mű öröklétét is megidéző cím a Keszei István pályaképét áttekintő dolgozatéból rövidült – ugyancsak eltávozott jelesek babérjait gyarapítja a szerző, hiszen az elemzés, az odafordulás és a beválogatás gesztusa is már magában értékítélet, Szakolczay Lajos minőség iránti elkötelezettségét tükrözi. A gazdag és szerteágazó Márai-oeuvre mellett (*A világlátás és gondolkodásmód eleganciája*) a „természet katedrálisa előtt térdeplő” Áprily Visegrád-imádata (*Egy költészet kilátója*), Illyés szerelmi lírája (*A megfordított vánkos*), a „tündéri” Nemes Nagy Ágnes esszéi („*Rács és világúr, ég és bilincs*”) és az „evangéliumi költő”, Nagy Gáspár poézise (*A hit kozmosza – Föld – Biblia – Szabadság*) nyer esszéi által rangjához illő megbecsülést. De figyelme éppúgy kiterjed a Kárpát-haza kincseit ugyancsak jelentősen gazdagító, anyaországi Szécsi Margit prózájára (*A lét boldogsága*) és Marsall László pályakezdésére (*A mély lélegzet csak álom?*), mint a vajdasági Herceg János verseire (*Ne féljetelek!*) és Hornyik Miklós álomi sétáira (*Úriember sétapálcával*), vagy az erdélyi (származású) Páskándi Géza abszurd humorára (*Páskándi Géza játéka*), Sütő András szimbólumvilágára (*A történelem (a mítosz) mint metafora*) és az ugyancsak áttelepült Kolozsvári Papp László posztumusz regényére, *A diák utolsó történetére (A szerelem gyönyöre és korbácsütései)*. Sőt, behatóan foglalkozik a nyugati magyar irodalom kiváló képviselőivel: a Londonba szakadt Határ Győzővel („*A nincsig-seholsincsben*”), a Nemzetőrt szerkesztő, Münchenben élt Tollas Tiborral (*Több az ország, mint a vert sereg*), a párizsi emigráns Keszei Istvánnal („*Lét és nemlét forgóajtájában*”) és a New Yorkban (is) kiadót alapító Püski Sándorral (*Könyves sors – magyar sors*) is. Utóbbiak beemelése a vizsgált körbe azért is különösen fontos, mert az illyési sípnek ezt az ágát fenyegeti leginkább az eltűnés veszélye, a kapcsolódó írások így, amellet, hogy emléket állítanak az utolsók közül való mohikánoknak, talán a még munkálkodókra is nagyobb fényt irányozhatnak. Mindez persze éppúgy sajnálatosan igaz a vajdasági (s a velük együtt a délvidéki sípot alkotó – sokkal nehezebb helyzetű – horvátországi és szlovéniai magyar irodalomra) és az itt nem, de a következő egységben szereplő kárpátaljai és felvidéki literatúra esetében is. S ami a legfontosabb: a *Lét és nemlét*-pantheon szoboralakjai életművének recepciója is komolyan bővül, gyarapodik Szakolczay Lajos nem egyszer hiánypótló dolgozatainak köszönhetően.

A *Rorunk farsangja* alkotótársak utóbbi köteteire, hangsúlyos pályaszakaszaira, lokális műhelyek teljesítményeire koncentrálnak. Annak a bizonyos „másik” magyar literatúrának mindmégannyi értékére, melyeket – ha egyáltalán – sohasem önmagukban, hanem valamihez képest ítélnék meg, vagy ha igen, eleve értéktelennek, korszerűtlennek, divatjamúltnak bélyegeznek a fősodor irodalmi megmondóemberei. A miértről így ír a szerző – némi malíciával –, a tenger-moraj szavával amazok csermely-locsogását egymagában elnyomó nemzeti kolosszus, Csoóri újabb verskönyveit elemző szövege (*A „Hattyúkkal ágyútűzben” - től a „Futás a ködben” - ig*) élén: „A kortárs magyar líra ’élcsapata’ legalábbis, ha a friss fejleményeket vesszük, a koráramlat: az abszurdot és groteszket nyelvi meg-hökkentéssel tovább ’fricskázó’, okos, filozofikus, hűvös, ám designszerűségében csillogó (olykor nyelvrontó?) *abrakadabra* foglya. Az a korszerű, aki ebben a modernnek vélt?, modernnek színelte? szerepben tetszeleg. Aki nem avatkozik a haza, a politika (vagy ha igen, annak csak egyik oldalát fújó) dolgaiba.

A költő sok mindenről beszélhet, önmagára és a világra is ’reflektálhat’ (ha ügyes, az ’elvárashorizontot’ sosem figyelmen kívül hagyva), de csupán akkor lesz *befutó*: bizonyos jó-rossz kánon tagja-elfogadottja, ha ettől-attól elhatárolódik. Ha a magyarság ügyeiről, történelmünkéről, Trianonról, a közösséget szolgáló közjóról stb. akar szólni, azt lehetőleg *kupléhangon*, az orfeum bódulatában tegye. Kívülállóként. Mert nép, nemzet, erkölcs, honszeretet, család, boldogság, férfi és nő közötti szerelem mind-mind avított kacat, a költészet lomtárában a helye.”

A Csoóri-kozmosz utóbb keletkezett csillagrendszerének feltérképezésével Szakolczay Lajos könnyedén és elegánsan teszi mindezt nevetségessé, sőt a költő besúgóit számba vevő kötetet (Kiszely Gábor: *Szellem a cėlkeresztben*) vizsgáló, (joggal) meglehetősen kritikus hangú írásának végén támadásba megy át: „Aki nyitott szemmel forgatja a könyvet, arra is hamar rájön, hogy Csoóri Sándor manapság miért is – honnan és kik által – támadtatik olyannyira gőzerővel.”

A továbbiakban is magasan tartja a léceket, hiszen a „költészet lomtárából” olyan kincseket emel ki, mint a (szintén „korszerűtlen”, hiszen férfi-női) szexualitás „lobogó dalnoka”, Tornai József *Drága nyelvem, zöld lebegés örülete* kötete (*Az idő lucskos barlangjában*), Kalász Márton újra kiadott, önéletrajzi fogantatású regénye, a *Téli bárány* („Nyugszol-e vaj idegen földben”), Czigány György újabb verseskönyve, a *Mézet ont az ég* (*A teremtés misztériuma*), Ágh István „öngyötrő ’semmi’-keresésének” lenyomata, a *Hívás valahonnan* (*Halálvirradatban*), Vári Fábián László *Jég és korbácsa* (*Halálverbunk dobjai szólnak*), vagy a Kilencek tagjai: Kiss Benedek (*Utak keresztje – A lét kozmosza*) és Kovács István (*A gyermekkor tündöklete – Poétikus önéletrajzi regény*) egy-egy, az alkotói pályán mérőföldkönek számító munkája. Mellettük, a 70., illetve 65. születési évforduló apropóján, köszöntő-jelleggel is, behatóan foglalkozik a szintén az *Elérhetetlen föld* köréhez tartozó Péntek Imrével (*Péntek Robinson szigetén*), valamint Döbrentei Kornél (*Száz mennyet félvállon*) költészetével. De nemcsak a nagy „bölcsé-nyekre” figyel: a feledés homályából napvilágra hozza a ma inkább művészettörténészként ismert Wehner Tibor „léleklevelezőlapjait” is (*Apróhirdetés-szerű léteesszenciák*).

A helyi kötődés, a lokálpatrióta elkötelezettség szép példáiként három antológiát is vizsgál: a címében telitalálat (Ady nevét rejtő), ám minőségében az előd *A Holnap* színvonalától messze elmaradó, nagyváradi *Váradykot*; a város emblematikus pontjai, idilljei mellett a magyarság, az ember sorsát fókuszpontba állító kolozsvári „szerelmes földrajzot” (*Szent kövek, szent tanítás – 111 vers Kolozsvárról*); és a dunaszerdahelyi Vámbéry Polgári Társulás – egyébként évente megjelenő – 2008-as, vegyes műfajú és tartalmú gyűjteményét (*Eklektika mint körkép*). Az ezekről a kiadványokról írtak kötet korpuszába illesztése azért is fontos, mert azok nemcsak a határon túli alkotók megjelenési fórumai (s illetően különösen megbecsülésre érdemesek), nemcsak, az egyes szerzők teljesítményén túl, a lokális műhelymunka eredményeiről adnak számot (mint például a felvidéki válogatás), de e vidéki „bástyák” pozícióit is megerősítik – ellensúlyozva a Budapest-központúságot – az egyetemes magyar irodalom térképén.

Teljessé téve kitekintése széles spektrumát, két irodalomtudós-kritikus utóbbi munkáit is elemzi Szakolczay Lajos. Rendkívül szimpatikus elismerő hangja, mellyel a szép és nemes cél minél teljesebb megvalósításában, a közös törekvésben, nemzeti literatúránk szolgálatában sorsosai: Alföldy Jenő (*Halandó kézzel halhatatlanul*) és Vasy Géza (*Versvilág*) tevékenységét méltatja, könyveiről szól. Kiemeli előbbi biztos kezű, szakszerű útmutatását, mellyel az Illyés-líra világában kalauzolja az olvasókat (az értőket éppúgy, mint a „kakasülön lévőket”), utóbbiról és művéről pedig ekként ír: „Az elemző mikroszkópja alatt versmódzatok, lírasíkok, nagy és még nagyobb versek erősítik egymást – minő szépséggel teli kanyarokat rejt a Fazekas Mihálytól Nagy Gáspárig húzódó, a természet forradalmától a társadalom forradalmáig eljutó vonulat –, és ebben az önszólító líraválasztásban a pedagógus-irodalomtörténész (pedagógiai) ethoszán kívül nyilván nagy szerepet játszott a személyes ízlésvilág is. Ám Vasy Géza ’verskeresése’ több mint a megszokott kánont (kánonokat) fölülíró – kiegyenesítő! – gesztus, egy mélységesen vallott, értékeiben kikezdetetlen értékangor – ajánlat-e az ajánlat, ha süket fülekre talál – tudatosítása.”.

Az irodalom terrénumáról a „testvérműzsák” irányába lép a *Kitekintés* egység. A szerző kiváló esztétikai érzékét, egyben képzőművészeti elkötelezettségét, és a könyv-művet komplex egészként, a textus értékén túl, külbecsében sem pusztán dolognak, hanem megformáltságában műalkotásnak tekintő szemléletét is igazolja a *Szívárványos az ég alja* című esszé, melyben az erdélyi magyar könyvművészet és -grafika történetét vázolja és jeleseit állítja elénk, a Kántor Lajos szerkesztésében megjelent *Könyv, grafika – Könyvművészet Erdélyben (1919-2011)* gyűjtemény alapján. Szöveg és kísérő ábrázolás kapcsolatát, megfeleléseit és ennek nehézségeit példázza a Cartaphilus Könyvkiadó Illusztrált klasszikusok sorozatának három darabját (József Attila: *Szabad ötletek jegyzéke*, Francois Villon *balladái*, Alfred Jarry: *Két Übű-dráma*) vizsgáló *Látomásos vonalháló – önkifejező arc*. S ahogy Wehner Tibor kisprózáira, (írói és szobrászi) életművének bemutatásával Kós Károly fia, Kós András művészetére is nagyobb figyelmet próbál irányozni (*A szobor mint a lét talapzata*). Ám munkáit

bizonyosan könnyebb lenne beemelni a köztudatba, ha közülük illusztrációként legalább néhány szerepelne a kötetben, s hasonló a helyzet *Az „értelmező” homálytól a mítoszi kiteljesedésig* hét festő-nő-portréja, művészeti miniesszéje esetében is, ott ráadásul az sem derül ki, miért pont rájuk esett Szakolczay Lajos választása (az apropó talán egy közös kiállítás lehetett). Bár a figyelemfelhívás önmagában is értékelendő, a világháló pedig lehetőséget teremt az alkotások megtekintésére is, így fellelhető ott a Münchenben élő Simonyi Emő – a hetek egyike – a kötet fedelét díszítő képe is. Az illusztrált *Übű*-kiadásról írtak jó átkötést képeznek a szerző színházi érdeklődését tükröző három, közreadott kritika felé. A Nemzeti *Farsang* előadása kapcsán Caragiale drámanyelve átültetésének és az általa megjelenített világ színpadra teremtésének eredendő nehézségeit jelöli meg a félsiker okaként (*Balkáni tyúkudvar*), éppen azt, amit az Evangéliumi Színház Márai-bemutatójában (*Márai temploma*), illetve az Operaház *Figaro házassága* produkciójában éreynként említ. Az utóbbiról szóló *Poétikus Mozart – poétikus évadkezdést* így zárja, írása címéhez is igazodva: „Költészet szólt itt nyugodt folyamú ’álomhangszereken’, hiszen a Teremtő által így rendeltetett.”

A kötet végére két személyesebb jellegű szöveg került. *Az olimpiák olimpiája?* a korábbi eredményeket számba vevő, sporttörténeti alapozású, mégis szubjektív töprengés a magyar csapat londoni olimpiai esélyeit illetően. (Lehet valami a zalaiak genetikai anyagában, hiszen N. Pál József hasonló megszállottja a sportnak, nem beszélve két másik, megyei születésű József Attila-díjas: Szabó István és Szálinger Balázs ZTE-rajongásáról.) Szakolczay Lajos a válogatottságot lemondó (azóta visszatért, sőt hazaigazolt) Nagy László – egy humoros tus: „ha Juhász Ferencként lehet valaki (bukott) politikus, Nagy Lászlóként miért ne lehetne kézilabdás?” – példájából kiindulva jut el a sport erkölcsi vetületéig, a haza, a nemzet szolgálatának, mint morális imperatívuszhoz, fontosságáig. A magyar csapat jobbik felében bizakodó jóslata végül is bevált – úgy tűnik, nemcsak a költők, az irodalomtörténészek-kritikusok is a jövőbe látnak –, hiszen 8 arany-, 4 ezüst- és 6 bronzéremmel az előkelő 9. helyen végeztünk az országok nem hivatalos rangsorában.

Végül a *Magamban bíztam...*-mal hetvenéves önmagát köszönti a szerző. Pályája, eddigi életútja fontosabb állomásainak felvillantása mellett, egyfajta alkotói hitvallásként, így fogja össze e nagy és szép hivatás, a magyar szó, a magyar kultúra szolgálatának lényegét: „Én is azt próbáltam egész életemben: építeni!

Dacolva az idővel, a sorssal, a nehézségekkel, a szegénységgel, a besúgókkal. Az egyetemes magyarság olyan kincs, amelyet szolgálni több, mint gyönyörűség – kitüntetés.

Van tíz-egynéhány könyvem, amelyben ott az életem. Még be se kell hunynom a szememet, hogy lássam: az illyési rozsvetésben – Tamási Áron is szórta a szemeket – Kós Károly mellett Sütő András baktat, s követi őket Cs. Szabó László, Mikó Imre, Jékely Zoltán, Kormos István. Faludy György pedig úgy fújja a furulyáját, mintha fölébreszthető volna a korán öngyilkossá lett Szilágyi Domokos – 1976-ban a Házsongárdban vállunkon vittük a koporsóját –, és életre kapna a zseniális színházrendező Harag György, vagy az ugyancsak korán elment barátunk, Nagy Gáspár is.

(...)

Erőt, sajnálom az említetlenül hagyottakat, ők adnak.

Tőlük boldog a nyaram, tőlük nem zimankós a telem.”

A 2000-es évek írásainak legjavát közreadó *Valóságlátomás* – társai mellett – ércnél maradandóbban hirdeti mindezt.

(*Nap Kiadó, 2014*)